Deák Eszter

Szemelvények Apponyi Sándor tudományos levelezéséből az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában

Apponyi Sándor halálának 100. évfordulója adta az alkalmat, hogy áttekintsem az OSZK Kézirattárában ránk maradt Apponyi-leveleket. Ez Apponyi Sándor 21 személyhez írott, közel 70 levelét jelenti, melyek közül a tudománytörténeti szempontból izgalmasabbakat és az Apponyi-gyűjteményre vonatkozó információkat tartalmazókat dolgoztam fel. Ennek kapcsán megpróbáltam felkutatni az illető személyek Apponyinak írott válaszleveleit is, amelyek – feltételeztem – bizonyosan a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, az Apponyi családi levéltárban maradhattak fönn, ahogy más nevesebb magyarországi főúri családok esetében. Apponyi pedig közülük is kiemelkedett bibliofilként, tudósként és adományozóként, hisz az egyik legnagyobb, legjelentősebb magángyűjteménnyel rendelkezett. Szinte elképzelhetetlen, hogy levelezését, vagyis a neki szóló – feltehetően több ezres nagyságrendű –, akár személyes, akár a *Hungarica*-gyűjteményét vagy az ezzel kapcsolatos tudományos kérdéseket érintő leveleket ne őrizte volna meg gondosan összegyűjtve egy helyen. Mégis azzal kellett szembesülnünk a keresés során, hogy az Apponyi Sándorhoz írott levelek – jelenlegi tudásunk alapján – nem maradtak fenn közgyűjteményben, és sajnos mindeddig nem ismerjük ennek magyarázatát sem. Így annál értékesebbnek mondhatók az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött autográf Apponyi-levelek, többek között Fejérpataky Lászlóhoz, Thallóczy Lajoshoz, Pulszky Ferenchez, Riedl Frigyeshez, Hómann Bálinthoz és Klebelsberg Kunóhoz írott, többnyire egy-két levele.[1] Tudományos szempontból a legérdekesebbek a kor két neves történészéhez, Schönherr Gyulához és Szilágyi Sándorhoz szóló levelei, amelyek számos érdekes tudománytörténeti adalékkal szolgálnak az Apponyi-gyűjtemény könyv és metszet-állományával kapcsolatban.

A tragikusan fiatalon elhunyt, nagybányai születésű Schönherr Gyula (1864–1908) történész, 1894-től a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárnoka, majd múzeumi őre, neve szélesebb körben alig ismert, pedig kora kiváló szakembere volt. Fő kutatási területe a 14–15. századi politikatörténet, s egyik szerzője A Magyar Nemzet Története, közismert nevén a Milleniumi magyar történet tízkötetes so-

[1] Apponyi Fejérpataky Lászlóhoz, 1918. OSZK Ms., Levelestár; Apponyi Thallóczy Lajoshoz 1901. OSZK Ms., Levelestár; Apponyi Pulszky Ferenchez é. n. OSZK Ms., Fond VIII/22, 23, Fond 67/6; Apponyi Riedl Frigyeshez é. n. OSZK Ms., Levelestár; Apponyi Hómann Bálinthoz 1924, OSZK Ms., Fond XV.204; Apponyi Klebelsberg Kunóhoz 1925, OSZK Ms., Levelestár.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.210-221

rozatnak, amely Szilágyi Sándor szerkesztésében, 1894 és 1898 között jelent meg. Korvin Jánosról szóló életrajza a Magyar Történeti Életrajzok című sorozatban jelent meg 1894-ben.[2] Mindemellett kiváló corvinakutató is volt. 1899-ben, Firenzében kísérletet tett egy lappangó corvina, a Calderinus-kódex megszerzésére, amely sajnos nem járt sikerrel. Corvinát szerezni ugyan nem tudott a nemzeti könyvtár számára, de 1903-ban ő fedezte fel a római Casanatense könyvtár Corvin-kódexét, amely Mátyás király könyvtárába tartozott, s amelynek tételeihez késő középkori használója beírta a magyar növényneveket, s ezért magyar nyelvemlék is egyben.[3]

A Nemzeti Múzeum őre a Janus Pannonius-kódexről kért felvilágosítást Apponyitól, mert a Múzeum vezetése nem volt pontosan tisztában az adományozó személyével. Apponyi 1893. szeptember 4-i válaszából[4] kiderül, hogy nem ő maga, hanem unokaöccse, gr. Apponyi Lajos három más ritkasággal egyetemben adományozta a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1886-ban. A 15. századi észak-itáliai Janus-kódex az egyik legfontosabb kódexnek számít a Janus-szöveghagyomány tekintetében.[5] Amit a kódex eredetéről Apponyi leveléből megtudunk, új információnak számít a kódex provenienciáját illetően: „A kódex a nagy-apponyi könyvtárból való, az öreg Apponyi Antal[6] gyűjtötte, s mint a könyvtár legbecsesebb kódexei, ez is a nürnbergi Ebner-féle gyűjteményből[7] való, melynek catalogusában megtaláltam a Codex végén található két levelet, mely Janus életrajzában igen becses adatul szolgál. Már a 70-es években lemásoltattam a Múzeum számára, maga a Codex azonban csak a Könyvkiállítás (vagyis az 1882-ben az Országos Iparművészeti Múzeum által rendezett könyvkiállítás) alkalmával küldetett fel Budapestre. Hogy boldogult Ábel Jenő[8] barátom átvizsgálta-e, nem tudom, de úgy rémlik, mintha a Kéziratban csak az említett két levélnek tulajdonított valami különös becset. Kiadatlan költemény nincs benne, arra emlékszem, variansokról biztosat nem mondhatok.”[9]

Majd így folytatja levelét: „Catalogusom úgy hiszem az ősszel fog sajtó alá kerülni, privát mulatságnak elég érdekes volt, de nagyon félek attól, hogy nem is fog egyébnek tekintetni. Csak kevés példányból fog állni a kiadás, nem szükséges mondanom, hogy egyet örömmel bocsátok rendelkezésére. – Bár megvolna már! De most következik a legfárasztóbb – igazán lélekölő munka – és amennyiben itt nem ihletről, hanem megbízhatóságról, pontosságról van szó – nem lehet ezt kikerülni.” Apponyi a lengyeli kastély könyvtárában az 1880-as évektől kezdett dolgozni *Hungarica*-gyűjteménye katalógusán. Szerencsésen egyesültek benne

---

[2] Schönherr 1894.

[3] Mikó 2020.

[4] Apponyi Sándor Schönherr Gyulának. Lengyel, 1893. szept. 4. OSZK Ms., Levelestár.

[5] Zsupán 2000, 208.

[6] Apponyi Antal György 1751–1817, főispán, könyvgyűjtő.

[7] Sammlung Ebner von Eschenbach, Nürnberg.

[8] Ábel Jenő (1858–1889) klasszika-filológus, egyetemi tanár.

[9] Apponyi Sándor Schönherr Gyulához, Lengyel, 1893. szept. 4. OSZK Ms., Levelestár.

a bibliofil, a bibliográfus, valamint a történet- és irodalomtudós erényei. Könyveit nagy szakértelemmel rendezte, olvasta és dolgozta föl, s ahogyan a gyűjtésben, úgy a feldolgozásban is megtalálta a formai és tartalmi szempont kellő egyensúlyát. Apponyi Sándor az 1900-ban megjelent katalógusa[10] első kötetét túlnyomórészt ajándékként küldte szét könyvtáraknak, intézeteknek, barátainak és az érdeklődőknek. Az Apponyi-gyűjtemény katalógusa nemcsak magyar viszonylatban egyedülálló, de párját ritkítja az egyetemes bibliográfiai irodalomban is. A könyvek címleírását követő különböző terjedelmű kommentárok a pontos könyvészeti leíráson kívül kiterjednek a könyv kötésére, sorsára, tartalmára, részletesen foglalkoznak magyar vonatkozásaival, s olykor valóságos tudományos értekezésekké bővülnek. A *Hungarica*-katalógus nemcsak bibliográfiai szakkönyv, hanem történeti forrásmunka, s az értő számára lenyűgözően érdekes olvasmány is. A katalógus 3. és 4. kötetén haláláig dolgozott, a végső munkálatokban segítségére volt a már idős és rosszul látó Apponyi Sándornak a régi jóbarát, az irodalomtörténész, egyetemi tanár Dézsi Lajos.[11]

Hogy valóban milyen alapos történeti és filológiai munkamódszerrel dolgozott a katalógus összeállításakor, arra jó példa a következő, Schönherr Gyulához írott 1893. november 3-i levele, amelyben egy újonnan beszerzett Kapisztrán-életrajz szerzőjének megállapításához kér segítséget a Nemzeti Múzeumból. A levél első sorait érdemes idézni, milyen baráti udvariassággal fordult a tudós gróf a Nemzeti Múzeum akkori segédőréhez egy egyszerű információkérés kapcsán: „Igen tisztelt uram! A napokban egy régi Capistrano-biographia birtokába jutottam melyre nézve bátor vagyok szíves felvilágosítást kérni: a „Hunyadyak kora" czimü munkában találtam ugyan hivatkozást a Nicolaus de Fara életrajzára, de lenne kegyes utána nézni, vajjon a Nicolaus de Fara mellett van-e ott Hieronymus de Utino és Christophorus de Varisio életrajza[12] is? … Ha a fővárosban volnék magam járnék utána és nem terhelném e kéréssel. Így kénytelen vagyok szívességhez fordulni és kérni, hogy kérdésemre rövid feleletet legyen szíves adni – olyant mely drága idejét csak pár percre veszi igénybe. De ha indiscretionak nem veszi kérésemet – örülnék, ha minél előbb kaphatnék felvilágosítást"[13]

Az életrajzokat feltehetően sikerült megkapnia Schönherr Gyula segítségével a Múzeumból, s ennek alapján azonosítani tudta a birtokába került Kapisztrán-életrajzot, amelynek szerzője az Apponyi számára ismeretlen Theophilo. Az App. H. 1541 tétel annotációjában Apponyi ezt írja: „Theophilo az állítólagos szerző nevét nem találtam sehol … ugyanis e mű nem más, mint Christophorus de Varisius Kapisztrán-életrajzának fordítása, amelyet az első kötetben a 179. tételben rész-

[10] Apponyi 1900.

[11] W. Salgó 2009.

[12] Vita et gesta beati Johannis de Capistrano, Wien 1523. OSZK RNyT App. H 179. Nicolaus de Fara (15. sz) életrajza p. 1., Hieronymus de Utino (15. sz.) életrajza p. 70., Christophorus de Varisio (†1491) életrajza p. 83. = Apponyi 2004, I, 132–134 (no. 179).

[13] Apponyi Sándor Schönherr Gyulának, Lengyel, 1893. november 3. OSZK Ms., Levelestár.

letesen leírtam."[14] Varisius olasz ferences szerzetes, Kapisztrán társa és kísérője, aki Közép-Európában és Csehországban is tevékenykedett, olykor valóban a Theophilus álnevet használta.

Apponyi Sándor közel ezerdarabos történelmi metszetgyűjteménye kísérője és kiegészítője a *Hungarica*-könyvgyűjteménynek. E kollekció legértékesebb része a 16. század első felétől a 18. század elejéig tartó időszak magyar vonatkozású városképei, térképei és arcképei, amelyek között sok unikum akad.[15] Apponyi metszetgyűjteményének több darabja került a nagyközönség elé az 1896-os Milleniumi Országos Kiállításon, a történelmi főcsoport épületeiben,[16] ekkor figyelt fel rájuk Schönherr Gyula, mint a két jelentős korabeli történelmi kiadványsorozat, a Magyar Történeti Életrajzok és a tízkötetes ún. Milleneumi magyar történet szerkesztőbizottságának tagja, és azzal a kéréssel kereste meg Apponyit, hogy metszetei, esetleg festményei, fotói reprodukcióként bekerülhetnének-e illusztrációként e kiadványokba. Apponyi Sándor készséggel bocsátotta a szerkesztők rendelkezésére gyűjteményének darabjait, ezt a Szilágyi Sándorral folytatott levelezése, vagyis Apponyi Szilágyihoz írott huszonegy levele az OSZK Kézirattárában, híven dokumentálja.

Szilágyi Sándor (1827–1899) történész a Magyar Történelmi Társulat titkáraként és a Társulat gondozásában megjelenő Magyar Történeti Életrajzok sorozat szerkesztőjeként az 1891 és 1898 között megjelent kötetek díszpéldányát megküldte Apponyi Sándornak, akiben a legszakavatottabb olvasóra talált, s aki leveleiben rendszeresen megosztotta Szilágyival történeti és irodalomtörténeti megjegyzéseit és az illusztrációkra (metszetekre) vonatkozó észrevételeit. Apponyi a II. Rákóczi György-életrajz[17] kézhez vétele után – amelynek szerzője maga Szilágyi Sándor volt – ezt írja:

> „Igen tisztelt Úr,
>
> Ne vegye kérem hálátlanságnak ha oly sokáig nem köszöntem meg Rákóczi György életrajzának szíves megküldését. A könyvet két három héttel ezelőtt Lengyelen találtam és, mondhatom hogy élvezettel, el is olvastam – de azóta nagyon el voltam foglalva és igaz hálámnak nem adhattam kifejezést. Szerénytelenség volna részemről a munka meritumáról [érdeméről] beszélni – hogy rendkívül sok új – előttem is – ismeretlen adatot találtam benne. Nem szükséges mon-

[14] „Den Namen des angeblichen Verfassers Theophilo könnte ich nirgends finden ebenso wenig, wie den des Deodato, der Theophilo zur Abfassung des Werkes vermochte. Denn vorliegendes Werk ist nichts anderes, als die Übersetzung des Lebensbeschreibung des Cristoforo da Varese des Freundes und Begleiters Capistrano's, die ich im I Bde dieses Katalogs No 179 Vita et Gesta b. Joannis de Capistrano 1523 ausführlich beschrieb." Vö. Apponyi 2004, II, 5 (no. 1541).

[15] Cennerné Wilhelmb 1995.

[16] *1896-iki ezredéves országos kiállítás* 1896–1898, 1. füz., 152., 2. füzet, 95, 169, 292.

[17] Szilágyi 1891.

> danom, különösen a pataki iskolára vonatkozó részletek érdekeltek. Comenius munkáját[18] Prágában láttuk Fraknói kanonokkal,[19] a könyvárus 150 forintra tartotta és rendkívül ritkának mondta az amsterdami kiadást. Fraknói nem akarta elhinni, de később meggyőződött, hogy igaza van a kupecznak."[20]

Johannes Amos Comenius (1592–1670) cseh pedagógus, a Cseh Testvér egyház (Jednota bratrská) utolsó püspöke 1650-ben érkezett Magyarországra Lorántffy Zsuzsánna hívására, s tanított 1654-ig a sárospataki iskolában. Ekkor írta még Magyarországon a *Gentis felicitast* Habsburg-ellenes politikai tervei jegyében, s távozása előtt Rákóczi György fejedelem kezébe juttatta a neki címzett röpiratot, amelyben igyekezett rávenni a fejedelmet az osztrák ház elleni támadó fellépésre. A mű nyomtatásban csak öt évvel később, 1659-ben jelent meg, ritkának számít. Végül e műnek az egyik amszterdami példánya később mégis Apponyi Sándor tulajdonába került,[21] s erről a kiadásról a következőt írja katalógusának annotációjában: „nem Nagyváradon nyomtatták, mint azt Szabó Károly feltételezte (RMK II. 2051), hanem Amszterdamban nyomtatta Peter van den Berge" – állítja a betűtípus és a lapdíszítés Comeniusnak több, itt nyomtatott művével való összehasonlítása alapján. [22] Apponyi megállapítása helytállónak bizonyult, a későbbi könyvtörténeti kutatások megerősítették az amszterdami nyomtatás hitelességét. (RMK III. 6383)

Ugyanebben a levélben érdekes felfedezéséről számol be Szilágyi Sándornak, amelyből bepillantást nyerhetünk abba, milyen filológiai mélységekbe hatolt le Apponyi Sándor katalógusa tételeinek leírása során. „Még egy tárgyról legyen szabad igénytelen nézeteimet elmondani. Márki Sándor[23] régi magyar utazókról minap tartott felolvasásában igen természetesen Erdélyi Miksáról is emlékezett, ha nem is mint utazóról de mint egy híres jelentés szerzőjéről. Erdélyi Miksának állandó helye van a magyarországi irodalom történetében annélkül hogy eredetéről és hazájához való viszonyáról a legkevesebb adatot ismernénk. Talán ideje volna e kérdést is tisztába hozni. Én részemről azt gyanítom, hogy Ötödik Károly titkára a németalföldi Zevenbergen szülötte és hogy a Transylvanus név egyszerűen arra vezethető vissza. A suppositio igen merész és idáig teljesen légből kapott.

---

[18] Gentis felicitatis 1654, megj. 1659.

[19] Fraknói Vilmos (1843–1924) történetíró, váradi kanonok.

[20] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Pozsony, 1887. február 7. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[21] *Gentis felicitas Speculo exhibita iis, qvi num felices sint, &c qvomodo fieri possint, cognoscere velint. Ad Serenissimum Transylvaniae Principem, Georgium Racoci*. (S. l. & a.) OSZK RNyT App. H. 852.

[22] „Was die vorliegende Ausgabe anbelangt, so ist dieselbe jedenfalls nicht in Grosswardein gedruckt, wie es Szabó annimmt, sondern in Amsterdam bei Peter van den Berge, wie es der Vergleich der Typen und Blattverzierungen mit anderen in demselben Verlage erschienenen Werken des Comenius unwiderleglich darstellt." Vö. Apponyi 2004, II, 523–524.

[23] Márki Sándor (1853–1925) történész, egyetemi tanár.

De a legerősebb czáfolatokat is szívesen veszem ha ez alkalommal Maximilianus Transylvanus erdélyi connexióiról authenticus informatiot kapunk. Ön legjobban tudja, hogy nem szoktam a „Századok" hasábjait túlságos mértékben igénybe venni. De azért nagyon örülnék, ha Maximilianusra vonatkozó soraim velejét a »Századok«-ban közzétenné."[24]

Maximilianus Transylvanus (1485–1538?) diplomata, humanista, V. Károly német-római császár titkára és Magellán 1519–1522. évi Föld körüli útjának első krónikása volt, műve, a *Relatio de Moluccis insulis* (Jelentés a Molukki (Fűszer) szigetekről) Kölnben jelent meg 1523-ban.[25] Korabeli életrajz nem maradt fenn róla, csak a 19. században kezdték kutatni életét. Származására nincs egyértelmű forrás, de a magyar irodalomtörténetben már a 17. századtól kezdve elfogadott tény volt erdélyi származása. Ezt a tényt Apponyi Sándor már korábban is kétségbe vonta, de katalógusának készítésekor, egy tulajdonában lévő könyvben megtalálta a bizonyítékot is. A *Complurium eruditorum*[26] című nyomtatvány tudós költők dicsőítő költeményeit tartalmazza a tiroli születésű Blasius Hölzlhez (1471–1526), aki I. Miksa császár nagyműveltségű tanácsosa és kiváló mecénás volt. Az itt olvasható bejegyzés szerint a brüsszeli Maximilianus Transylvanus Blasius Hölzlnek ajánlott elégiájáról van szó.[27] Apponyi nyomozása során még brüsszeli kollégákkal is konzultált, pl. Edouard Fétissel, a brüsszeli királyi könyvtár igazgatójával, s ő is megerősítette Apponyi feltevését, hogy Maximilianusnak semmi köze nem volt Erdélyhez, brüsszeli illetőségű tudós volt. Ezt a filológiai nyomozását, amiről Szilágyinak beszámol levelében Apponyi részletesen kifejti a katalógus 132. tételének több oldalas annotációjában,[28] továbbá a Magyar Könyvszemle 1894. évi 3. számában is közzé teszi önálló tanulmányként.[29] S bár a tudomány ma már a származás helyét másodlagosnak tekinti a kozmopolita értelmiségiek sorába tartozó Maximilianus Transylvanus esetében,[30] mindez azonban nem kisebbíti Apponyi Sándor filológiai érdemeit Transylvanus származásának kiderítésével kapcsolatban.

A Magyar Történeti Életrajzok következő kötetét, Nyáry Krisztina életrajzát,[31] 1887. novemberében kapta meg Szilágyi Sándortól, s így nyugtázza azt:

---

[24] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Pozsony, 1887. február 7. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[25] *De Moluccis insulis, itemque aliis pluribus mirandis, quae novissima castellanorum navigatio sereniss. imperatoris Caroli V. auspicio suscepta*. Köln 1523.

[26] *Complurium eruditorum uatum carmina ad magnificum uirum D. Blasium Hölcelium sacri Caesaris Maximiliani consiliarium Maecenatem eorum praecipuum*. 1518. OSZK RNyT App. H. 132, Apponyi 2004, I, 94–99 (no. 132).

[27] „M. Transilvani Brvxelensis ad puellas Constantiensesin imperiali conventu ne amore principum capiantur Elegia Blasio H. dicata." Vö. Apponyi 2004, I, 95.

[28] Apponyi 2004, I, 94–99 (no. 132).

[29] Apponyi 1894.

[30] Rákóczi 2021, 242.

[31] Ipolyi 1887.

„Igen tisztelt Uram.

Szivemből köszönöm hogy megemlékezett rólam és Nyáry Krisztina Életrajzának egy díszpéldányával megszerencséltetett. A kiállítás gyönyörű, maga a könyv pedig a lehető legérdekesebb olvasmányt nyújtja és az Életrajzok egyik legbecsesebb darabja. Feleségem (Esterházy Alexandra) is nagy örömmel olvasta közös ősanyánk viselt dolgait." [32]

Bedegi Nyáry Krisztina Thurzó Imre 1621-ben bekövetkezett hirtelen halála után katolizált, és 1624-ben Esterházy Miklós nádor felesége lett, így Apponyi feleségének, Esterházy Alexandrának egyik ősanyja volt. Ahogyan Nyáry Krisztina esetében is a protestáns hit csak „színmutatás" volt, de szívében igazi pápista maradt, úgy említi meg ennek kapcsán a monográfia szerzője, Ipolyi Arnold Apponyi Sándor egyik felmenőjének, a zsoltárfordító Apponyi Balázs fiának, az ifjú Apponyi Jánosnak hasonló esetét abból az időből, amikor az Apponyiak még protestánsok voltak. A kötetből leginkább az Apponyiak 17. századi katolizálásának mára már feledésbe merült története ragadja meg Apponyi Sándort. A szerző, Ipolyi Arnold korabeli történetírókra hivatkozva így meséli el Apponyi János történetét:

„Épen Nyáry Krisztina lakodalmával egykorúlag [második házassága Esterházy Miklóssal egyidőben, vagyis 1624-ben] történt, s egymás mellett beszélik is a kor történetírói ifjú Apponyi János hasonló történetét. Apponyi János régi főúri és buzgó protestáns családnak volt ivadéka, fia a szintén protestáns Apponyi Balázsnak, ki vallása ügyét kiadott művével, a Zsoltárok paraphrasisával igyekezett szolgálni. János váratlanul a szülői házból elmeneküle, szent ferenczi rendi szerzetes lett, s a Fehérhegységben, a nahácsi erdő mélyén, barlangba rejtőzve, imádság közt önmegtagadással folytatta napjait a magányban. Midőn szülei nyomára jutottak, haza vivék, másnap elhúnyt. Életszentségén fölbuzdulva családja és rokonai is áttértek a katolikus hitre s a helyen, hol ájtatoskodott, keletkezett a máig fönnálló szent Katalin egyháza és kolostora."[33]

Apponyi ezzel kapcsolatban arra hívja fel Szilágyi figyelmét, hogy a pozsonyi ferences templomban látható egy festmény, amely az egykori kolostorból került oda, és azt ábrázolja, ahogy Szent Katalin megjelenik a remete Apponyi Jánosnak. „Ismerek egy képet a pozsonyi ferenczrendiek templomában, mely Szent Katalint ábrázolja a mint megjelenik Apponyi Jánosnak… A kép a nahácsi

[32] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel 1887. november 18. OSZK Ms., Fond IX. 43.
[33] Ipolyi 1887, 20.

zárdából került a pozsonyi Ferenczrendiekhez."[34] A pozsonyi ferences templomban ma is látható Alexandriai Szent Katalin képét a jozefinizmus viszontagságai között mentették ide az 1786-ban fölöszlatott Szent Katalin kolostorból, amely a Kis-Kárpátokban található Nahács falu közelében, az erdőben állt, ma már csak romjai láthatók. 1618-ban Erdődy Kristóf alapította, kegyura is az Erdődy család volt. A hajdani templom főoltára mögött barlang volt, benne remetéskedett a hagyomány szerint Apponyi János. Itt jelent meg neki Szent Katalin. Sok beteg talált a barlangban, illetve a templomban gyógyulásra.[35] Ipolyi Arnold állítását Apponyi Balázsról azonban vitatja „Már hogy az Apponyiak az időtájt protestánsok voltak, az ellen semmi kifogásom, de hogy Balázs éppen a Zsoltárok paraphrazisával[36] akarta volna a protestáns ügyet szolgálni – azt már bajos elképzelni. Művét ugyanis 1624-ben Ferdinánd császárnak ajánlotta" – írja Apponyi, s a levélben idézve a mű teljes latinnyelvű ajánlását ezt állapítva meg: „Balázs ezek szerint nemcsak, hogy protestáns nem volt, hanem a Reactionak meglehetős fanatikus híve lehetett."[37]

Apponyi-gyűjteményéből több illusztráció is bekerült Angyal Dávid *Késmárki Thököly Imre 1657–1705* című monográfiájába.[38] Thököly Imre személye kiemelten reprezentált az Apponyi-gyűjteményben a közel negyven, zömmel 17–18. századi Thökölyre vonatkozó nyomtatvánnyal. Nem véletlenül, a korabeli Nyugat-Európa különleges érdeklődést mutatott a magyarországi protestáns fejedelem iránt, és ez a nyomtatványok (röplapok, könyvek, metszetek) nagy számán is jól látható. Abban a korban a kuruc fejedelem többé-kevésbé hiteles életrajzának számtalan nyomtatott változata forgott közkézen. Az egyoldalas, Thököly-portréval illusztrált röplapokból hatféle változat is megjelent 1683-ban, jelezve, hogy Thököly Imre komoly politikai tényező volt.[39] Apponyi metszetgyűjteményéből került be az életrajzba Thököly Imre arcképe 1680-ból,[40] valamint egy kétoldalas térképmetszet az 1683-as magyarországi hadszíntérről Thököly Imre arcképével és allegorikus utalással a török vereségére.[41] A Thököly-monográfia címképeiként szereplő két igen szép, de fiktív, Thököly Imrét és Zrínyi Ilonát ábrázoló reprodukció szintén Apponyi Sándor jóvoltából került a kötetbe: ő készíttette a fotókat az Angliában magántulajdonban található olajfestményekről, amikor követségi attaséként Londonban szolgált. Az eredeti olajfestményeket az angol tulajdonos

[34] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel 1887. november 18. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[35] *Magyar Katolikus Lexikon,* VI., 299. (Katalin, Alexandriai Szent).

[36] Apponyi Balázs (?–†1637) Bars vármegye főispánja zsoltárgyűjteményét a Zsoltárok Könyve időmértékes latin parafrázisát II. Ferdinándnak ajánlva állította össze: *In Divini Et Regii Prophetae David Triadem Quinquagenariam, Seu Psalterium Interpretatio Poetica* Authore Blasio Aponi de Nagy Appon, Wien, 1624. OSZK RNyT App. H. 2014.

[37] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel 1887. november 18. OSZK Ms., Fond IX. 43.

[38] Angyal 1888–1889.

[39] G. Eténvi 2005, 211.

[40] OSZK RNyT App. M. 89. Vö. Angyal 1888–1889, 14.

[41] OSZK RNyT App. M. 85. Vö. Angyal 1888–1889, 72–73.

őse Hágában vette 1692-ben, s a Longleat Wiltshire-i kastély képtárában kaptak elhelyezést. E kettős portré kapcsán Apponyinak feltűnik a képen Zrínyi Ilona kendőbe burkolt keze: „Nem tűnt fel Kegyednek Zrínyi Ilona bekötött keze? Egy metszetet is tudok – de melyik könyvben van arra már nem bírok emlékezni – ahol „femme hongroise" (magyar asszony) elnevezés alatt igazi nagyságban egy az én photographiámhoz igen hasonló női alak van ábrázolva egész ugyanazon hajdísszel és bekötött kézzel, talán még is vonatkozásba lehetne hozni valami előttem legalább ismeretlen eseménnyel?"[42] Szilágyi válaszát sajnos nem ismerjük, a levél nem maradt fenn. A longleathi Zrínyi Ilona portrén a kezet takaró kendő szimbolikus jelentéssel bírhat vagy a keleties viselet része lehet. Ezt támasztja alá Serfőző Szabolcs a portré elemzésében: „A longleati Thököly-képhez hasonlóan párdarabja, Zrínyi Ilona törökös viseletű képmása is minden bizonnyal „képzeleti arckép", hiszen aligha készült a fejedelemasszonyról ad vivum portré, miután 1692 tavaszán az Oszmán Birodalom területére menekült, ahonnan már sohasem tért vissza. A képmást sokkal inkább az Oszmán Birodalom előkelő asszonyai (hatun), illetve a „kedvenc" szultáni feleségek, az ún. haszeki szultánák egzotikus viseleteit ábrázoló metszetek inspirálhatták."[43]

Apponyi 1890. április 15-i levelében[44] köszöni meg Szilágyinak Bethlen Gábor életrajzának díszpéldányát,[45] amelynek címképe, Bethlen Gábor arcképe az Apponyi Sándor birtokában lévő 1620-ból való rézmetszetről készült.[46] Ebben a levélben Bethlen Gábor arcképeivel kapcsolatos észrevételeit osztotta meg Szilágyi Sándorral: „Én Bethlen legjobb és leghitelesebb képének azt tartom, amely Nyáry Krisztina élete[47] 33. lapján közöltetett és melynek nemcsak díszítménye teljesen azonos a Bethlen életrajzában közölt képével, de a kép maga teljesen ugyanaz csakhogy a művész később a kalpagot, kezet és buzogányt hozzáadta. Hogy ki volt e szép metszet szerzője biztosan én sem mondhatom, de meg vagyok győződve, hogy más metszet után nem készült. Én a fedetlen fejű Bethlent[48] még a 60-as esztendőkben Párizsban vettem, mint Hondiust.[49] A kalpagos Bethlent pedig Isselburg[50] művének tartotta Wawra. Nézetem szerint Aegidius Sadelertől[51] van mind a kettő, ez magától értetik."[52]

---

[42] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak. Lengyel, 1890. február 4. OSZK Ms., Fond IX.43.

[43] Serfőző 2021.

[44] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel, 1890. ápr. 15. OSZK Ms., Fond IX.43.

[45] Gindely, Acsády 1890.

[46] OSZK RNyT App. M. 49, 51.

[47] Ipolyi 1887.

[48] OSZK RNyT App. M. 491.

[49] Hendrik Hondius (1573–1650) németalföldi kiadó és rézmetsző.

[50] Peter Isselburg 1580–1630, német festő.

[51] Aegidius Sadeler 1570–1629, II. Rudolf prágai udvarában működő németalföldi festő, rézmetsző.

[52] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak, Lengyel, 1890. április. 15. OSZK Ms., Fond IX.43.

A Szilágyi Sándor utolsó életéveiben ritkuló levelek egyik utolsó darabja az 1896. június 14-i levél.[53] Ebből értesülünk, hogy Szilágyi szerette volna megíratni Apponyival a könyvgyűjtő dédapa, Apponyi Antal György életrajzát a Magyar Történeti Életrajzok sorozat számára. Apponyinak régebbi terve volt ez, – „Ha catalogusomon túlestem, szeretnék az öreg Apponyi Antalról, mint tudós gyűjtőről rövid értekezést írni." – írta Schönherr Gyulának 1893. szeptemberi levelében.[54] Szilágyi felkérése elől is kitér azzal, hogy bár nagyon művelt, könyvgyűjtő ember volt rokona, de országos érdemei nem voltak, ezért szerinte a Történeti Életrajzokba nem illik a portréja. Azonban, ha a katalógusokkal elkészült, szeretné megírni az életét, amely kultúrtörténeti szempontból érdekes, bár történeti szempontból kevésbé, és ez családi könyv lenne elsősorban, nem a nagyközönségnek való.[55] Apponyi azonban haláláig dolgozott katalógusán és végül ez a tervezett munkája sajnos nem készült el.

Hivatkozott irodalom

1896-iki ezredéves országos kiállítás 1896–1898.
1896-iki ezredéves országos kiállítás, A történelmi főcsoport hivatalos katalógusa, Bp., közread. a történelmi főcsoport igazgatósága, 1896–1898, 1. füzet, 152., 2. füzet, 95, 169, 292.

Angyal 1888–1889.
Angyal Dávid, Késmárki *Thököly Imre 1657–1705,* Bp., Méhner, 1888–1889 (Magyar Történeti Életrajzok).

Apponyi 1894.
Apponyi Sándor, *Maximilianus Transylvanus származása = Magyar Könyvszemle,* ú. f. 2(1894), 244–250.

Cennerné Wilhelmb 1995.
Cennerné Wilhelmb Gizella, *Gróf Apponyi Sándor és a magyar történeti képes forrásanyag = Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében, Emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából,* szerk. W. Salgó Ágnes, Bp., OSZK, 1995, 25–36.

G. Eténi 2005.
G. Eténi Nóra, *Thököly Imre nemzetközi híre = Credo,* 11(2005), 3–4, 211–227.

Gindely, Acsády 1890.
Gindely Antal és Acsády Ignác, *Bethlen Gábor és udvara 1580–1629,* Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1890 (Magyar Történeti Életrajzok).

[53] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak. Lengyel, 1896. június 14. OSZK Ms., Fond IX.43.
[54] Apponyi Sándor Schönherr Gyulának, Lengyel, 1893. szeptember. 4. OSZK Ms., Levelestár.
[55] Apponyi Sándor Szilágyi Sándornak. Lengyel, 1896. június 14. OSZK Ms., Fond IX.43.

Hungarica 1887.
Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok, Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi S. I. kötet. XV. és XVI. század. II. k. XVII. és XVIII. század (1720-ig), Bp., (Franklin), 1900.
Hungarica 2004.
Hungarica, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi, Teil I–II., neubearbeitet von József Vekerdi, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2004.
Ipolyi 1887.
Ipolyi Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641,* Bp., Méhner, 1887 (Magyar Történeti Életrajzok).
Mikó 2020.
Mikó Árpád, *Schönherr Gyula és a firenzei Calderinus-kódex = „Mestereknek gyengyének", Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára,* szerk. Hende Fanni, Kisdi Klára, Korondi Ágnes, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Szent István Társulat, 2020, 183–193.
Rákóczi 2021.
Rákóczi István, *Maximilianus Transylvanus, A színe és a visszája = Világtörténet,* 43(2021), 2, 241–252.
Schönherr 1894.
Schönherr Gyula, *Hunyadi Corvin János 1473–1804,* Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1894 (Magyar Történeti Életrajzok).
Serfőző 2021.
Serfőző Szabolcs, *Egy képmás metamorfózisa, Zrínyi Ilona arcképének eredete és recepciótörténete = Folia Archaeologica,* 36(2021), 119–149.
Szilágyi 1891.
Szilágyi Sándor, *II. Rákóczi György 1621–1660,* Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1891 (Magyar Történeti Életrajzok).
W. Salgó 2009.
W. Salgó Ágnes*, Gróf Apponyi Sándor = Gyűjtők és gyűjtemények, A Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük,* szerk. Boka László, Ferenczyné Wendelin Lídia, Bp., Kossuth, Országos Széchényi Könyvtár, 2009, 116–131.
Zsupán 2000.
Zsupán Edina, *Janus Pannonius költeményei Battista Guarino levelei* (41) = *Csillag a holló árnyékában, Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon,* Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2000, 208.

Deák, Eszter

Selections from Sándor Apponyi's Scholarly Correspondence Held in the Manuscripts Department of the National Széchényi Library

As, to the best of our current knowledge, Sándor Apponyi's entire correspondence has not survived, the approximately seventy letters he wrote to twenty-one individuals, which have been preserved in the Manuscript Department of the National Széchényi Library, are all the more valuable. His letters to Bálint Hóman and Kunó Klebelsberg document the process by which the Apponyi Collection became part of a public institution, whilst his letters to the renowned historians of the time, Sándor Szilágyi and Gyula Schönherr, provide interesting pieces of information on the Apponyi Collection's books and graphics. They also paint an authentic portrait of Sándor Apponyi, both the man and the scholar.

Keywords: Sándor Apponyi, bibliophilia, hungarica, collection, engraving.